

Széll Gábor

A holokauszt csongrádi áldozatainak kutatása középiskolásokkal*

A csongrádi levéltár és a Batsányi-gimnázium közös projektje

2024-ben nyolc évtizede annak, hogy a magyarországi zsidóságot a holokauszt embertelen gépezete megtizedelte. Számos település és közösség megemlékezett erről az évfordulóról, rendezvényekkel és kiadványokkal állítottak emléket a magyar zsidóság deportálásának. Az áldozatok előtti főhajtás egyik legfontosabb célja, hogy a fiatal generációk is megismerjék a múlt sorsdöntő eseményeit, hogy soha többé ne ismétlődhessen meg hasonló tragédia. A Holokauszt Emlékévből különösen nagy szerepe és felelőssége van a helyi közösségeknek, amelyek az áldozatok kutatásával, személyes életutak feltárásával hitelesen tudják arra ösztönözni a fiatalokat, hogy a kirekesztés és a megkülönböztetés helyett az egymás iránti tisztelet és elfogadás legyen a társadalom egyik alapvető jellemzője.

A projekt kezdetei

Csongrád városában a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltár Csongrádi Fiókleveletára és az Oppidum Csongrád Alapítvány közösen vállalta, hogy a holokauszt 80. évfordulójára egy emlékkötetet jelentet meg. A levéltár vezetője, Georgiádes Ildikó innovatív módon, a zsidóság történetével foglalkozó dr. Pataricza Dóra segítségével és a Csongrádi Batsányi János Gimnázium és Kollégium tanulóinak közreműködésével kívánta megvalósítani a projektet a már korábban ismert adatok áttekintésével, illetve még nem feldolgozott források bevonásával. Az együttműködés kiváló szakmai lehetőséget teremtett minden fél számára, hiszen az áldozatok emlékének ápolása és a helyi értékek védelme a fiatal generáció bevonásával nemcsak az oktatásban mutatja meg hasznosságát, hanem hosszú távon a város kulturális életére és a projektbe bevont diákok gondolkodására is pozitív hatást gyakorolhat.

Az oktatási intézményben 2024 elején egy ötéves kutatóprogram indult e sorok írójának vezetésével, amely elsősorban a késő római korra fókuszálva uralkodói portrékat és a barbár népek történetét dolgozta fel különböző produktumok (szöveggyűjtemény, előadás, kiállítás) elkészítésével és eredményeinek terjesztésével.¹ Bár a holokauszt áldo-

* A témával kapcsolatban előadás hangzott el a 47. Csongrád Megyei Levéltári Napok rendezvényén *A holokauszt csongrádi áldozatainak kutatása a Csongrádi Levéltár és a Batsányi János Gimnázium együttműködésében* címmel 2024. október 29-én Csongrádon.

¹ A 2024. év ezzel kapcsolatos kutatótanári eredményeiről bővebben lásd: <https://www.bjg.hu/index.php/2024/12/03/okortorteneti-forrasgyujtemeny-keszult-a-batsanyiban/> (A letöltés ideje: 2024. december 8.)

zatairól való megemlékezés nem kapcsolódik az ókortudományhoz, a történelmi témák és a helyi értékek iránt érdeklődő diákokból szervezett kutatócsoport létrehozása mégis kiváló lehetőséget teremtett arra, hogy a levéltár felkérésének eleget téve részt vegyenek ebben a nagyszabású projektben is.

A Batsányi-gimnázium humán munkaközössége és diákjai a korábbi időszakban is nagy figyelmet fordítottak arra, hogy ápolják a holokauszt áldozatainak emlékét, nemcsak az április 16-i emléknaphoz kapcsolódóan, hanem a diktatúrák történetének alaposabb megismerése és a 20. századi emberi sorsok elemzése céljából is.² A témához köthető rendezvények egy logikus kört alkotnak, így néhány év alatt akkora népszerűsége tettek szert a kistérségben, hogy modellként szolgáltak más korszakok feldolgozásához is.³ A koncepció lényege, hogy a diákokat bevezetesként tanítási órákon és emléknapokon megismertetjük a témára vonatkozó alapvető információkkal, majd rendhagyó történelemórák és filmvetítések segítségével felkeltjük az érdeklődésüket, lehetőség szerint szakmai kirándulásokat szervezünk és külső előadót is hívunk a témával kapcsolatban, így a tanulók személyes élménnyel gazdagodva szélesíthetik látókörüket.⁴ A folyamat csúcspontját jelentheti egy rangos verseny vagy egy nagyszabású rendezvény, amely olyan szaktárgyi sikert nyújthat a résztvevőknek, hogy képesek lesznek az elsajátított tudást hiteles módon saját kortársaiknak is átadni.⁵ A levéltárral megvalósítani kívánt közös kutatás a holokauszt tematikus feldolgozásának méltó folytatását jelenti a gimnáziumi hagyományokat követve.

² A 2020-as Nemzeti Alaptantervben és a 2022-től hatályos érettségi vizsgakövetelményekben nagy hangsúlyt kapnak a zsidóság történetével kapcsolatos témák: a zsidó monoteista vallás jellemzőin és a 19. századi zsidók városiasodásban és polgárosodásban játszott szerepén túl ismerni kell a zsidóság jogfosztásának folyamatát és a holokauszthoz vezető okokat, az európai és a magyarországi zsidóság tragédiájának folyamatát pedig szöveges források és visszaemlékezések elemzésével kell elsajátítani. Bővebben lásd: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/kerettanterv/Tortenelem_K.docx (A letöltés ideje: 2024. december 8.)

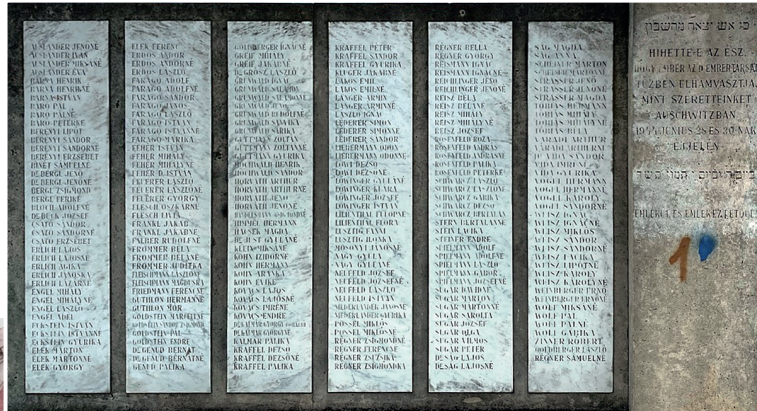
³ A holokauszt témájával kapcsolatos feldolgozási lehetőségekről bővebben lásd: Széll, 2015: 177–180.

⁴ Ennek jegyében valósult meg 2012-ben a *Holokauszt gyerekszemmel* című rendezvény, 2013-ban Georg Spöttle előadása a németországi rasszizmusról és 2014-ben Urbancsok Zsolt rendhagyó történelemórája a holokauszt gyerekáldozatairól, bővebben lásd: https://portal.bjg.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=730:a-holokauszt-aldozataira-emlekeztek-a-batsanyiban&catid=13:nalunk-toertent&Itemid=48. Az intézmény diákjai 2013-tól rendszeresen ellátogatnak a Holokauszt Emlékközpontba szakmai kirándulás keretében.

⁵ A batsányis diákok 2013-ban megnyerték a *Régen volt? Hol is volt?* című országos középiskolai vetélkedőt, ennek eredményeképpen részt vehettek a Wallenberg-díj átadó ünnepségén és szerepet vállalhattak a következő évi vetélkedő lebonyolításában, lásd: <https://web.bjg.hu/index.php/hiradas/sikereink/133-orszagos-dontot-nyertek-wallenberg-utodai>. A nagy érdeklődésre való tekintettel 2015-ben bemutatták az intézményben az *Anne Frank – Történelem a mának* című vándorkiállítását, ahol 15 batsányis diák egy kétnapos tárlatvezetőképzés elvégzése után csaknem ezer diáktársát vezethette végig a kiállításon, felkeltve ezzel a pár évvel fiatalabb generáció érdeklődését is a téma iránt, lásd: <https://web.bjg.hu/index.php/hiradas/nalunk-tortent/393-ezer-latogato-a-csongradi-anne-frank-kiallitason>. (A letöltés ideje: 2024. december 8.)

A csongrádi zsidóság történetének megismeréséhez korábban is rendelkezésre állt néhány tanulmány a középiskolás diákok számára. A város történetét bemutató kötetből megtudhatjuk, hogy a zsidóság letelepedése után hogyan hozták létre az izraelita temetőt, amely ma is őrzi a holokauszt csongrádi áldozatainak emlékét.⁶ 1949-ben itt állították fel azt a 6 márványtáblát, amelyen 233 olyan áldozat neve szerepel, akiket Auschwitzban gyilkoltak meg.⁷ A helyi zsidó közösség emlékeit bemutató kiállításához készült kiadványban ezeken kívül a Grünwald és a Csemegei család életébe nyerhetünk bepillantást fényképes illusztrációk segítségével.⁸

Az izraelita temető márványtáblái

A projektben részt vevő diákok egy csoportja a gimnázium épülete előtt

⁶ Gát, 2004: 152–153.

⁷ A csongrádi zsidó temetőről a Települési Értéktár részeként bemutatófilm is készült, lásd: <https://www.csongradertektar.hu/csongradi-zsidotemeto/> (A letöltés ideje: 2024. december 8.)

⁸ Rév, 2016.

Előkészítő munka

A diákok által végzett kutatómunkát körültekintő egyeztetések előzték meg, hiszen a projekt szereplőinek tisztázni kellett, hogy milyen végeredményt szeretnének elérni, hogyan érdemes felosztani a munkát a résztvevők között, és milyen időbeli ütemezéssel kell végezni az egyes munkafázisokkal. Tekintettel kellett lennünk arra, hogy a középiskolai korosztály milyen képességekkel, mennyi szabadidővel és milyen mértékű elkötelezettséggel rendelkezik, ehhez igazítottuk a kutatómunkára szánt három hónap teendőit és vállalásait. A két intézmény közötti munka hatékonysága érdekében a levéltár és a gimnázium együttműködési megállapodást kötött, amelynek keretében a diákok a közösségi szolgálat formájában ledolgozható órák terhére végezheték a kutatást, amivel nemcsak hivatalossá vált az együttműködés, hanem a projektben teljesítő diákok kézzelfogható jutalmat is kaphattak munkájukért.

A kutatásba bevont diákokkal először áttekintettük a holokauszttal kapcsolatos alapvető ismereteket, végigkísértük a hazai zsidóság életútját a középkortól egészen a holokauszt időszakáig, kilátogattunk a csongrádi izraelita temetőbe, tanulmányoztuk a témához kapcsolódó helyi emlékeket és kiadványokat. Ők az első olyan fiatalok, akik szervezett körülmények között, szakmai irányítással foglalkoztak a holokauszt csongrádi áldozataival.⁹

A kutatómunkára való hangolódást és a holokauszttal kapcsolatos ismeretek összefoglalását megkönnyítette, hogy 2024 áprilisában a holokauszt áldozatainak emléknapjához közeledve előadást tartott a Batsányi-gimnáziumban Kendrusz Attila rabbijelölt, a Szegedi Zsidó Hitközség vallási vezetője. A holokausztról és a zsidóság hagyományairól szóló rendhagyó történelemóra célja nemcsak az áldozatokról való emlékezés volt, hanem a diákok érzékenyítése mások elfogadása, más vallások és kultúrák tiszteletben tartása iránt. A vármegyei kötődésű és személyes történetekből összeállított előadás alkalmával a diákok megismerhették azt a folyamatot, amelynek során a magyar zsidóság eljutott a numerus clausustól és a felsőoktatásból való kizárástól egészen a deportálásokig és a haláltáborokban átélt borzalmakig. A makói gettó felszámolásának bemutatása után megrázó interjúk segítettek a gettóban töltött mindennapok megértésében, a túlélők nyilatkozataival pedig a fokozatos jogfosztás lépéseit dolgozhatták fel a tanulók.¹⁰

Mivel a projektben való részvétel egy összetett pedagógiai folyamat része, a munka megkezdése előtt megkérdeztem a diákok véleményét arról, hogy milyen eredményt

⁹ A kutatásba 10–11. évfolyamos diákok kapcsolódtak be: Bakai Sára, Baksa Gergő Hunor, Bertus-Bodor Boglárka, Déri Dorka, Farkas-Tóth Zita, Holló Boglárka, Horvát Dorina, Janó Gabriella, Jó Roland, Kovács Fanni, Labát Vivien, Ornyik Martin, Pap Eszter, Pintér Anna, Szabó Réka, Szalay Lili, Tudós Lili, Veres Jázmin Livia. A projektről rövid beszámoló jelent meg az iskola honlapján, lásd: <https://www.bjg.hu/index.php/2024/10/30/a-holokauszt-csongradi-aldozatainak-kutatasa-batsa-nyisokkal/> (A letöltés ideje: 2024. december 8.)

¹⁰ Lásd: <https://www.bjg.hu/index.php/2024/04/22/a-holokauszt-aldozataira-emlekeztunk/> (A letöltés ideje: 2024. december 8.)

várnak a projekt sikeres megvalósulása esetén. Sokak szerint az egész program érdekes, még nem vettek részt ilyenben, ezért ezt a lehetőséget egy új kihívásnak, élménynek fogták fel. Azt remélték, hogy miközben belekóstolhatnak a kutatási feladatokba, sok plusztudással gazdagodnak. Örülnének annak, ha új dolgokra derülne fény a munkájuknak köszönhetően, és ezáltal akár néhány leszármazott megtalálhatná a saját rokonait. Hittek abban, hogy a munkájukkal a jövő generációja is többet fog tudni a holokauszt-ról, és ehhez a sikeres feladathoz büszkén adnák a nevüket, szeretnének méltó emléket állítani az áldozatoknak.

Arra a kérdésre, hogy miért érdemes ma a holokauszttal foglalkozni, sokrétű és elgondolkodtató válaszokat adtak. Érdekesnek találták egy diktatúra működésének vizsgálatát, tanulságos lehet számukra az áldozatok sorsának végig követése. Több kérdés felmerült bennük az ideológia kegyetlenségével kapcsolatban, különösen, mert rendkívül magas volt az áldozatok száma. Fontosnak tartották, hogy minél többen ismerjék meg, hogy meddig volt képes elmenni az emberiség önmagával szemben, és hogy az emberek bizonyos hatások által milyen nagy mértékben befolyásolhatóak. Sokan vallották, hogy a múltunkat meg kell ismerni ahhoz, hogy alakítani tudjuk a jövőnket, többen már jó néhány képet és emlékművet láttak holokauszttal kapcsolatban, és volt, akinek a nagyszülei és a dédmamája mesélt sokat a korszakról.

A kutatómunka

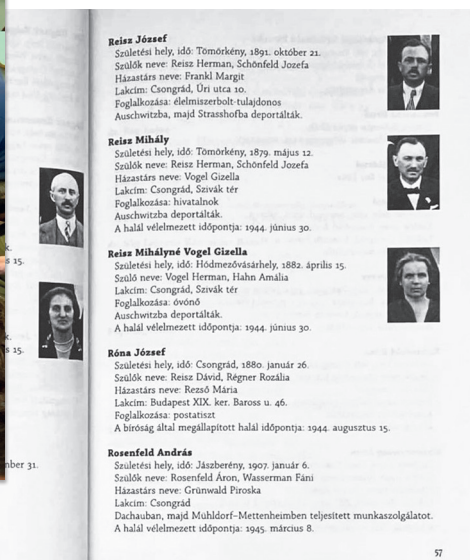
A kutatómunka első lépéseként áttekintettük azoknak a forrásoknak a listáját, amelyek segítségével rekonstruálni lehet a Csongrádról deportált áldozatok számát. Az elmúlt évtizedek holokauszt-kutatásai alapján a nemzetközi adatbázisokból 242 személy nevét ismertük, rajtuk kívül a városi tanács által nyilvántartásba vett¹¹ és az 1949-es izraelita emlékművön szereplő listából még 8 név állt a rendelkezésünkre egy Excel-állományban, amely az áldozatok legfontosabb adatait is tartalmazta, de a névsor közel sem volt teljes, az információk pedig sok esetben pontatlanok vagy hiányosak voltak. További nehézséget jelentett, hogy a levéltári források alapján 1944. június 15-én 208 személyt deportáltak Kecskemétre, a csongrádi gettólistát nem ismerjük, az emlékműveken szereplő nevek között pedig munkaszolgálatosok is szerepelnek.

A számunkra elérhető legnagyobb gyűjteményt a Yad Vashem honlapja jelentette, az adatbázisban szereplő emléklapok tanulmányozásával jelentős mértékben korrigálhattuk a meglévő adatainkat, hasznos információkkal szolgált az Arolsen Archive adatbázisa és az USHMM online gyűjteménye is. Az adatgyűjtésen kívül figyelemmel kellett lennünk arra is, már amennyire a fellelhető források lehetővé tették, hogy a kutató személyeknek milyen élete volt a II. világháború előtt, mivel foglalkoztak és hol éltek, milyen közösségi eseményeken vettek részt.

¹¹ A Csongrád Város Tanácsa Igazgatási Osztály iratai között kezelt dokumentumok (1950–1951 5163/A–Z) többnyire deportált és munkaszolgálatra elhurcolt csongrádi zsidók neveit tartalmazzák. A névsorok a belügyminiszter 167.200/1948. II. 2. sz. (1948. XXVIII. tc.), illetve a 96.100/1949. I. 5. (14.490/1945. M.E. sz. rendelet) körrendelete alapján készültek.

A források áttekintése fontos részét képezte a felkészülésnek

Részlet a megjelenő könyvből az áldozatok adataival

A projekt első szakaszában részt vevő 14 diák vállalta, hogy a névlistáinkon szereplő adatokat ellenőrzi és kiegészíti az online adatbázisok segítségével, ezen felül igyekeztek fényképeket keresni a bemutatott áldozatokhoz és megpróbálták adatokat gyűjteni olyan csongrádi áldozatokról vagy túlélőkről is, akik eddig nem kerültek a kutatás látókörébe. Az eddig ismert személyeken kívül 15 további áldozatot sikerült találnunk, valamint további 6 túlélő neve is előkerült. A levéltárral közösen döntöttünk arról, hogy a felkutatott személyek adatait milyen formában dolgozzuk fel, hogy az könnyen átlátható, ugyanakkor mégis tartalmas és szakmailag is használható legyen: a név és a leánykori név után feltüntettük a születési adatokat, a szülők és a házastárs nevét, a lakcímét, a foglalkozást és a deportálás helyét.

A diákok az adatgyűjtő munka során számos nehézséggel szembesültek, amelyek általában is jellemzőek az áldozatkutatással kapcsolatos vizsgálatokra. Sokszor bizonytalanok voltak a születési dátumok; különösen a 19. század utolsó évtizedeiben született személyek esetében csak a becsült évszámot ismertük, ha pedig többféle megjelölést találtunk, mindegyiket feltüntettük az összesítésben. Hasonlóképpen a szülők neve a régebbi személyi adatokból nem feltétlenül derült ki, sokszor csak az apa nevét tüntették fel, a személyneveknél pedig több változat is előfordult (pl. a Mihályt Miksának, a Mártont Mórnak is nevezik számos dokumentumban), de sok esetben a mássalhangzó-kettőzéseket és a vezetéknevek különböző írásformáit is egységesíteni kellett. A lakcímeknél általában csak a várost nevezték meg, néhol a gettósítás következtében láttunk azonos címadatokat (pl. Űri utca, Szentháromság tér), a foglalkozásokról még kevesebb információnk volt.

A deportálás helyszínét csak akkor tüntettük fel, ha az adat az emléklapokban is megjelent, hasonlóképpen csak abban az esetben szerepelt a halál okaként a gázkamra, ha erre kifejezetten találtunk utalást. Gondot okozott a halál időpontjának feltüntetése, hiszen erről nincsenek pontos adataink, ezért inkább a bíróság által megállapított halál időpontjaként szerepeltettük a rendelkezésre álló dátumokat, de sok esetben ezek ellentmondások vagy kizárólag az évet tüntetik fel. Megadtuk azokat az információkat is, amelyek a halál körülményeiről tanúskodnak (pl. munkaszolgálat, lövés általi halál).

Néhány esetben a hiányos adatlapok miatt nehéz volt a személyek beazonosítása, olykor több áldozat adatai a névazonosság miatt összemosódtak az adatbázisokban. A hiányos vagy kevés adattal rendelkező személyeket a Family Search felületén is megkerestük, de néhány ékezet- és betűjavításon kívül csupán egyetlen személynél került elő a szülő neve. A születési adatok a zsidó anyakönyvi adatokkal összevetve nem mindenhol egyeztek, a túlélők számáról pedig ellentmondásos információink voltak. Több esetben olyan személyek is szerepeltek az adatbázisban, akik nem Csongrádon születtek és nem is itt éltek, mégis a helyi zsidók között tüntették fel őket, valószínűleg tévedésből, a város és a vármegye névazonossága miatt. A holokauszt halálos áldozatain kívül foglalkoztunk túlélők adataival is (amennyiben elérhető volt az archívumokban), így 16 olyan személy sorsát tudtuk rekonstruálni, akik túléltek a holokauszt borzalmait.

A diákoktól elvártuk, hogy pontosan és körültekintően dolgozzanak, a feladatok teljesítéséhez középszintű angol nyelvtudásra és alapvető szövegszerkesztési kompetenciára volt szükség. Az eredeti listákon szereplő neveken kívül más csongrádi áldozatokat és túlélőket is találtunk, ezeknek az új adatoknak az összegzésére, a névlisták összehasonlítására további négy diák vállalkozott. Természetesen elkerülhetetlen volt, hogy a tanulók munkáját utólag is ellenőrizzük, az általuk feltárt ellentmondásokat és bizonytalan adatokat korrigáljuk, hogy a lehető legpontosabb információk szerepeljenek a kiadványban.

A részt vevő diákok számos tapasztalatot szereztek és újabb információkat nyertek a kutatás segítségével. Az adatgyűjtés során felismerhették, hogy a zsidók nemcsak a gázkamrákban lelték halálukat, hanem sokukkal betegség végzett, a keleti fronton munkaszolgálatot teljesítők egy része pedig hadifogolyként hunyt el, de voltak olyanok is, akiket a deportálás vagy a hazatérés közben lőttek le. Az összesítés során az is kiderülhetett számukra, hogy Csongrádnak melyek voltak azok az utcái vagy házai, ahol a zsidók nagyobb létszámban éltek,¹² de megismerhették a helyi izraelita családok tipikus neveit,¹³ és megállapíthatták, hogy a zsidók milyen sokszínű, mégis rájuk jellemző foglalkozásokat űztek.¹⁴ A helyi életutak megismerésével egyértelművé vált számukra, hogy milyen sok koncentrációs tábor volt, és mennyi helyre eljutottak a Csongrádról érkező

¹² Például Úri utca 10–12., Csemegi Károly utca 17., Szentháromság tér, Vasút, Iskola, Kossuth, Zsinór, Árpád és Erzsébet utca.

¹³ Például Bergl, Ehrlich, Faragó, Fischer, Goldstein, Grünwald, Kohn, Kraffel, Löwinger, Neufeld, Régnér, Reisz, Rosenfeld, Schwarcz, Spielmann, Sugar, Weisz, Wolf.

¹⁴ Például bor-, textil- és tollkereskedő, fűrésztelep-, élelmiszerbolt-, italtolt-, textiltolt- és étteremtulajdonos, villanyszerelő, hivatalnok, raktári munkás, tanár, óvónő, könyvelő, kárpitós, bádogos,

transzportokkal, a deportálások helyére vonatkozóan ugyanakkor megfigyelhették, hogy az Auschwitzba hurcolt zsidók szinte kivétel nélkül meghaltak, a theresienstadti koncentrációs tábor felszabadításakor viszont több csongrádi lakos megmenekült.

Az izraelita temető kiállítási anyaga mellett elsősorban az online felületeken elérhető fényképgyűjtemények tehetik még személyesebbé a holokauszt áldozatainak életútját, az emberi sorsok értelmezését, ezért áttekintettük a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár gyűjteményét, a Dokuforte, a Yad Vashem és az USHMM oldalainak ide vonatkozó képanyagát is. Hat diák vállalkozott arra, hogy a csongrádi temető sírjait és megmaradt feliratait jelenlegi állapotukban lefotózza, részben archiválás miatt, részben pedig azért, hogy a meglévő adatbázisokkal összevetve a legpontosabb végeredményt kaphassuk a publikálás során. Mindez a héber írásmóddal való összevetéssel nagy segítséget jelentett a már ismert nevek pontos beazonosításához. A sírok jelentős része felújított, a környezetük rendezett volt, bár a temető egyes részein a talaj ingoványos, néhány sírkő instabilan áll. A tanulók számára megrázó és hatalmas élményt jelentett egy autentikus, a városi élettől elzárt környezetben hosszú időt eltölteni, és közvetett módon szembeülni azokkal az emberi tragédiákkal, amelyekkel eddig többnyire csak adatbázisokban vagy a tanítási órákon találkozhattak. Megdöbbenő volt számukra látni azt, hogy a holokauszt tragédiájának saját lakóhelyükön milyen ma is látható emlékei vannak. A résztvevők csaknem 400 fotót készítettek, ezek egy része szerepel a kiadványban is.

Tapasztalatok, eredmények

A kutatómunka zárása alkalmával rögzítendő reflexiókhoz ismét a diákok véleményét kértem arról, hogy értékeljék a kutatási munkafolyamatot. Érdekesnek találták, hogy beláthatnak más emberek életébe, akik talán ugyanott és ugyanolyan lehetőségek birtokában éltek, mint ők napjainkban. Különleges dolognak érezték, hogy végigkísérhetik egyes emberek életét, láthatják sorsuk fordulópontjait, a családjukat és a munkájukat. Büszkéek voltak arra, hogy egy nagyszabású projekt részeseként kutatásuk eredményét mások is megismerhetik majd. A nehézségekkel kapcsolatban úgy nyilatkoztak, hogy pontos és precíz munkát igényelt az adatok összesítése, a korábbiaknál nagyobb koncentrációra volt szükségük, éppen ezért egy kis stresszt is okozott az a tudat, hogy egy fontos projekt részesei lehetnek. Sok esetben bonyolult volt számukra az egymásnak ellentmondó adatok és évszámok tisztázása, így felismerhették azt is, hogy évtizedek múltán az információk elveszhetnek vagy összekeveredhetnek. Néhányan megrázónak találták, hogy a holokauszt áldozatainak életútját különböző adatlapokból és emléklapokból, mások beszámolóiból lehet csak valamekkora pontossággal rekonstruálni.

Azt is felmértük a pedagógiai folyamat végén, hogy miben változott a résztvevők véleménye a holokauszttal kapcsolatban. Nehéz volt szembesülniük azzal, hogy mennyi ártatlan áldozata volt ennek az időszaknak, különösen érthetetlennek gondolták, hogy

---

kántor, ékszerész, pék, varrónő, manikűrös, utazási és biztosítási ügynök, bába, szabó, jogász, asztalos, fogtechnikus, míg az asszonyok többsége háztartásbeli volt.

Az izraelita temető sírjainak feliratait is rögzítettük

Látogatás a Holokauszt Emlékközpontban

a fiatalok közül is nagyon sokan a gázkamrákban fejezték be életüket. A legtöbben megdöbbenek a sok áldozat nevét látva, nem gondolták volna, hogy a zsidóüldözés Csongrád városát is ilyen jelentős mértékben érintette. Az adatgyűjtésnek köszönhetően a holokauszt már nem egy elvont fogalom a számukra, hanem személyekhez és családokhoz kapcsolódó tragédia, amely mély együttérzést vált ki a témával foglalkozó fiatalokból.

A kutatócsoport tagjaival a projekt zárása után, 2024 májusában ellátogattunk a Holokauszt Emlékközpontba, ahol a 20. századi zsidóság történetét és a holokauszt folyamatát autentikus környezetben, szakszerű tárlatvezetéssel ismerhettük meg, június 28-án pedig részt vettünk a városi megemlékezésen.¹⁵ Az október 21-én megtartott ünnepélyes könyvbemutatón a diákok is kézbe vehették *A csongrádi holokauszt áldozatok emlékére* című kötetet (Szerk. Georgiádes Ildikó–Pataricza Dóra–Tánczos Roland. Csongrád, 2024), amely hiánypótló kiadványként állított méltó emléket a csongrádi zsidóságnak a holokauszt 80. évfordulóján. A deportálások során és a munkaszolgálat alatt meggyilkolt személyeken kívül a túlélők felsorolásával együtt összesen 345 csongrádi születésű vagy Csongrádon élő áldozat neve és legfontosabb adatai szerepelnek a kötetben, amelyet kiegészítenek Berényi Imre 1954-ben feljegyzett gondolatai a csongrádi hitközség életéről, valamint Weisz Zsuzsa 2009-es visszaemlékezése is.

¹⁵ Az eseményen készült összefoglalót lásd: <https://csongradtv.hu/videoek/magazinok/megemlekezes-a-holokauszt-80-evfordulojarol-2024-06-28/> (A letöltés ideje: 2024. december 8.)

A megjelenő könyv borítója

További tervek

A kötet megjelenésével a csongrádi holokauszt-kutatás nem fejeződhet be, a levéltár és a Batsányi-gimnázium közötti szakmai együttműködés is folytatódik a jövőben.¹⁶ Már a megjelenés után is kerültek elő új források, amelyek tovább gazdagíthatják tudásunkat a csongrádi zsidóság életéről, feldolgozásra várnak többek között Berényi Lipót egykori hitoktató hagyatékának levelei és feljegyzései. A tervek között szerepel a temetőkataszter elkészítése és rögzítése, valamint az ismertebb csongrádi áldozatok életrajzának rekonstruálása, amelyek mind segítségünkre lehetnek abban, hogy néhány év múlva egy újabb tartalmas kiadvánnyal járuljunk hozzá a csongrádi zsidóság emlékének megőrzéséhez.

Szakirodalom

Gát, 2004 = Gát László: Csongrádi útikalauz. Csongrád, 2004.

Rév, 2016 = Rév András: Izraelita temető. Csongrád, 2016.

Szell, 2015 = Szell Gábor: Honismereti témák a 19–20. század történelmének oktatásában. A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület évkönyve 2013–2015. Szerk. Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna. Szeged, 2015. 177–180.

¹⁶ 2024 őszén a Batsányi-gimnáziumba érkezett a Carl Lutz és a cionista ifjúsági szervezetek embermentő tevékenységét bemutató vándorkiállítás, amelyet a végzős diákok és a projekt résztvevői tekinthettek meg rendhagyó történelemóra keretében, bővebben lásd: <https://www.bjg.hu/index.php/2024/11/26/carl-lutz-kiallitassal-emlekeztunk-a-holokauszt-80-evfordulojara/>